

Reflexions entorn de l'exili mexicà d'Artur Bladé Desumvila

(Memòries de l'exili mexicà (1943-1956). Cicle de l'exili IV. Obra completa,
Volum 13. Cossetània Edicions: Valls, 2017, 591 pàgines,
a cura d'Artur Bladé i Font)

JOAN MARTÍ I CASTELL *Universitat Rovira i Virgili,*
Institut d'Estudis Catalans i
Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona

D'antuvi, dues remarques que ens duen a una conclusió: primerament, es tracta d'un volum generós, conté un relat de 591 pàgines; segonament, abraça un període també gens menyspreable en extensió: 14 anys; exactament de 1943 a 1956. La conclusió no és per força obligada, perquè la quantitat no pressuposa sempre la qualitat, però sí en aquest cas i, per tant, cal subratllar que es tracta d'una obra ingent, una obra magna en un gènere que es presta a tractaments ben diversificats: el memorialisme, en el vesant concret del dietari. Josep M. Figueres en el pròleg general remarca que l'autor es pot definir com un exiliat representatiu: «un dels més destacats memorialistes del segle XX i, sens dubte, el més remarcable de l'exili» (p. 7). Em permeto d'afegir-hi: una condició que no el va fer especialment feliç; s'hauria estimat més, si de cas, ser un novel·lista destacat en un país lliure de què no hagués hagut de marxar.

És el quart volum del Cicle de l'exili, amb això està tot dit. Significa fins a quin punt l'ostracisme predominà en la seva vida. La narració d'una existència desterrada, desarrelada, d'expulsió injusta i òbviament no desitjada.

La història que ens conta Bladé és d'un valor impagable, gràcies a l'erudició i l'interès seus; un home altament il·lustrat, amb una intel·ligència gens comuna, que és capaç d'analitzar amb rigor i concisió els principals esdeveniments del món sencer en els temps convulsos en què visqué: la Unió Soviètica, els Estats Units d'Amèrica, Europa.

La seva escriptura, tanmateix, no és la d'un historiador, sinó que va molt més enllà en l'aprofitament dels recursos lingüístics; sense escapolar-se un bri de la realitat, hi imprimeix una riquesa de tons esplèndida, que la fan variada i gens monolítica: el sarcasme, la ironia, l'humor, l'escepticisme, un pessimisme resignat, el caràcter murri, la crítica, permeten una composició que, sense allargar-se en anàlisis que podrien resultar infructuoses, fan inequívokes les conviccions i els dubtes del nostre escriptor. I, sobretot, converteixen un dietari en una magnífica obra de creació literària en què caben les melodies més diverses. El domini de la llengua –del tot insòlit entre els seus coetanis– desemboca en una prosa genial; en una prosa i, adesiara, també en una expressió poètica directa o indirecta. Bladé i Font, fill de l'autor, ens en remarca un tret que explica la traça del pare a manejar els distints registres de l'idioma: la lleialtat a la labor de Pompeu Fabra, el qual afirmà: «El nostre pensament no val pas més que el nostre llenguatge», una divisa que curiosament Jean Paul Sartre recull en el llibre *Qu'est-ce que la littérature?* (p. 15).

Abans d'entrar de ple en la consideració del llibre, vull subratllar un fet que no resta prou palès: la tasca del fill, a qui acabo d'esmentar, sense la qual no hauria estat possible. Com a mínim, canònicament, l'edició hauria de dur a la portada la constatació que ha estat a cura d'Artur Bladé i Font. Perquè aquest no es limita a fer-hi una introducció que omple 30 pàgines (11-40), en què ens explica l'origen dels materials i la manera com han estat tractats per ell mateix. L'obra s'acreja amb notes a peu de pàgina (exactament 209) en què se'ns aclareix i es completa la identitat dels personatges; se'ns informa d'algun error d'interpretació o de transcripció; s'amplia allò que considera que mereix alguna addenda; es justifica alguna actitud concreta de l'autor del dietari. La intervenció de Bladé i Font hi és decisiva; s'imposa el mateix objectiu que tingué el seu pare: lluitar contra l'oblit i combatre'l.

L'obra podria definir-se com una història de grans i petits fets d'una bona part del món. Es fan salts d'una quotidianitat aparentment banal als successos més transcendents. Té en compte la cultura. Hi és present la geografia física i humana en descripcions reeixides de paisatges i de personatges. Literàriament, hi ha mostres de narracions romàntiques, d'assaig, de contemplació bucòlica o urbana, del gènere negre, del documentalista, antropològiques, filològiques, amb una agilitat i tècnica sorprenents.

En el pròleg de l'obra de Bladé fa una declaració d'intenció que sap que és utòpica: l'objectivitat (p. 45). És conscient que la càrrega emotiva de la situació en què es troba no podrà separar-la de si mateix. Una segona declaració demostra la lluita constant que visqué entre el reconeixement i la dificultat d'integració: «cap estat del món hauria permès l'entrada en el seu territori de mig milió d'estrangers de tota talla i condició» (p. 46).

1. Notes de pensament filosòfic i d'introspecció personal

«La filosofia no serveix per a trobar la veritat sinó per a reconèixer l'error»
Artur Bladé Desumvila, *op. cit.*, 1947 [gener, sense data], (p. 279).

Bladé mai no fou dogmàtic. En ell prevalgué el dubte cartesià, que s'accentuà en circumstàncies en què la incertesa és una constant. Ens diu l'any 1943: «Què diria jo si em preguntés a mi mateix respecte al destí de l'home i de la seva transcendència? Avui confessaria el meu escepticisme. No crec en el més enllà. No el negaré sistemàticament» (p. 55). És a dir, ni hi creu ni tanca la porta a una posició diferent d'acceptar-lo. No hi ha cinisme, és sinceritat i modèstia.

Es confessa areligiós per temperament i per raó, però aclareix que, per respecte a un sentiment, no vol ser mai antireligiós: «A mi l'element religiós dels altres no em fa cap nosa» (p. 55). I afegeix més endavant: «Avui per avui són més boniques les grans idees (llibertat-justícia-dret) que no raça-reacció-conformisme social» (p. 55).

Malgrat el seu distanciament de la religió, la intel·ligència no li impedeix de saber valorar fets de conciliació que considera importants. El 20 de gener de 1953 escriu (p. 437):

Eisenhower pren possessió de la presidència. [...] El president jura amb la mà sobre una Bíblia maçònica (així és anomenada) i les pregàries de gràcies són dites successivament per un bisbe catòlic, per un rabí i per un pastor protestant. Quina lliçó! I que consti que jo no sento, en general, gaire simpatia pels EUA.

De vegades se sent endut per pensaments naïfs, que són d'un gran significat en la seva vida; ell, un home tan erudit i savi, tan inquiet, tan estudiós, s'arriba a preguntar i a respondre d'aquesta manera (p. 461):

Cal saber tant per viure? Cal saber que ha existit una filosofia alemanya i un Bergson, i el pragmatisme i el cubisme i l'intuïció [sic] i l'*élan vital* i el senyor D'Ors i el relativisme i Max Plank i Einstein? No és millor la caseta i l'hortet i retornar al seny i a l'amanida i a la vista del mar i fer la migdiada sota la figuera? Oh, Càndid!

En la mateixa direcció i amb una sinceritat que esborrona, afirma: «És clar que plantar cols seria millor que no pas llegir. Això ho diuen els savis. Encara caldria saber el que en pensen els qui planten cols per necessitat –si és que pensen» (p. 583).

Bladé no suportava les actituds descuidades respecte als altres. Per això dimití del càrrec de comptable a l'Orfeó i se'n distancià com a reacció a obllits que no podia entendre (p. 217):

Diumenge passat, dia 15 [d'octubre de 1944], es van celebrar dos actes per commemorar l'aniversari de la mort de Companys. El primer al matí, al Centre Republicà, en el qual van parlar Andreu, Bosch Gimpera [...] L'altre a la tarda [...] en el qual parlaven Jáuregui i Carner.

Jo no vaig anar a cap dels dos. Al del matí perquè no em trobava bé. Al de la tarda perquè essent orfeonista i formant part de la Junta de la Massa Coral ningú no em va dir ni bèstia ni ase. No em fa res però no aniré més a cantar.

O sigui, que sí que li'n sabia greu, com és natural.

Sobre l'amistat (p. 494):

Jo no sé qui ha afirmat que un amic –un veritable amic– és aquell al qual li permetem que algun cop es rigui de nosaltres. És cert, però també es podria dir que un veritable amic és aquell amb el qual es pot plorar.

La memòria de 12 d'abril de 1945 s'obre amb tres mots: «Roosevelt ha mort» (p. 226). Més endavant fa consideracions que denoten l'admiració envers seu: «La primera reacció sentimental [...] és que no és justa una mort com aquesta» (p. 227), «Va creure en la llibertat» (p. 228), «“El pare ha mort. Complí amb el seu deure”. Així diu el telegrama que la senyora Roosevelt ha enviat als seus fills. Pobre del qui pensi que pot dir alguna cosa més bella i més gran» (p. 228). Entendriuen aquestes paraules en boca seva i donen la idea exacta d'on trobava la grandesa.

En la mort d'un gran personatge com Gandhi, conclou desanimat en la constatació de la misèria dels humans. En la crònica de 31 de gener de 1948, utilitzant la tècnica de l'expressió antitètica, ens diu (p. 291):

Mort de Gandhi. Tota una vida al servei dels homes i ha caigut assassinat per un home. Tota la vida al servei de la pau i ha caigut víctima de la violència. Tota una vida de sacrifici i ha estat sacrificat. Igual que Jaurès, Sòcrates o Jesucrist. Com adquireix relleu l'amarga frase de Gide: «Sempre aquell que se sacrifica val més que aquells pels quals se sacrifica».

I el 7 de maig del mateix 45, comença el dietari així: «Acabament de la guerra a Europa» (p. 230). I el tanca convençut: «es tracta d'alguna cosa important [...] La més important potser de la nostra història i de la història del món» (p. 232).

En la valoració del fenomen de l'exili com a condicionament personal, l'autor ja preveia que potser el retorn a Catalunya no seria tan feliç com hom podria imaginar; de fet, li tocà de viure a casa nostra una mena de segon exili, en no sentir-se acollit com mereixia ni pels seus compatriotes. En una conversa de 22 de novembre de 1950 diu a un amic: «–Només em fa por una cosa. A mi no em fa res

sentir-me desplaçat en una terra estranya però sentir-me foraster a casa nostra em sabia greu» (p. 325). I li n'hagué de saber greu, dissortadament.

2. Pensaments, personatges, descripcions i anàlisis sobre Mèxic

Des del punt de vista de continent humà, Bladé descriu Mèxic com un mosaic de rostres, de construccions, de llengües i de costums. S'hi barregen, com un simbolisme fet públic, el Rolls amb el ruc que un indi descalç cavalca. La constitució més democràtica del món i la corrupció més escandalosa.

Adesiara explica amb un sentiment profund de desànim la realitat entre contradictòria, grotesca i grandiloqüent d'un Mèxic que mai no el seduï, si no puntualment i ben parcialment, per detalls (p. 66):

Quan s'acaba de llegir la història d'aquest país, hom en surt aclaparat, abatut, com després d'una bastonada o d'una llarga malaltia [...] És un riu de sang, de baixeses, de crueltats inútils, sense un gram de net, sense una clariana de bons sentiments. Es té la impressió d'entrar, des del començament, en un infern, en un bosc de lladres i assassins.

Sap afinar en les observacions dels paisatges i dels qui els habiten, amb una subtilitat i alhora immediatesa que li permeten transmetre'ns les actituds més grolleres i primàries amb les més delicades i elevades.

Com a persona sensible i creadora, reconeix les olors com a tret distintiu de Mèxic: «El que sorprèn més que la diversitat dels colors són els mils matisos de l'olor. Hi ha més olors que colors» (p. 156).

Hi ha descripcions on, per transmetre la realitat contrastiva, recorre a la contraposició antagònica, amb habilitat i bellesa (p. 577):

Aquesta tarda plou dolçament. Retrobo amb goig aquests capvespres plujosos de Mèxic. Les ombres cauen a poc a poc sobre la vall acompanyades del ritme de la pluja. Els llums dels carrers s'encenen quan ja fa estona que és fosc. Del cel cau una tristesa dolça com la pluja. Potser serà una cosa a enyorar, aquesta dolçor del temps a mitjan setembre –si algun cop retornem definitivament a Catalunya.

D'un fet simple d'indumentària, és capaç de construir passatges que són una descripció essencial per a entendre un poble. És el cas de l'ús dels barrets (p. 190):

La infinita varietat de barrets mexicans! N'hi ha de totes les formes, de tots els estils, de totes les mides, de dues pedrades, de tres, de quatre, de tots els colors,

des del brodat amb fil de plata dels *charros* fins al simple bonet de capellà que porten els bastaixos que venen diaris. Quan no és un tros de mitja o simplement un casquet de paper. Cal portar alguna cosa al cap! Molts indis van descalços però amb barret. Els mexicans experts arriben a distingir d'on són (de quina regió) llurs compatriotes només veient la forma i els colors dels barrets. N'hi ha que porten una cinta acolorida, la qual segons la tradició els fou imposada pels conquistadors per tal de saber d'on eren els indígenes. Mai no he vist una capelleria sense clients. Un veu capells forts i barrets de ballar, xambergos i catxutxes. Del barret de palma al *jarano* del ric hi ha una gran diferència, però primer tots semblen iguals. Només els estrangers van sense barrets.

Sobre el tracte de les dones, explica un fet d'una comicitat tràgica de tan violent com és (p. 245):

Era el cas d'un matrimoni jove que passejant pels afores de Mèxic va ésser atacat per una colla de deu o dotze homes. El marit fou lligat i davant dels seus ulls la seva esposa ultratjada, un després de l'altre. El marit va denunciar el cas a les autoritats. El jutge va escoltar-lo i en acabar va dir tranquil·lament:

—Sí que debió usted pasar un mal rato.

Sovint hom té la impressió d'un menyspreu pregon que Bladé professa a Mèxic. No és ben bé això. Va saber sempre reconèixer que li obrí les portes a canvi de res. Amb el to de serenor que el caracteritzà, arriba a dir una frase que mostra el reconeixement del país en un aspecte tan tràgic com la mateixa mort: «És curiós que ací a Mèxic no he tingut mai el pensament de suïcidar-me» (p. 456). I, en imaginar-se i escriure un epitafi per a si mateix, Mèxic hi és present: «Exiliat, anà a Mèxic, / retornà a la terra natal, / visqué en un temps trist, / morí sense recança» (p. 481); tot una declaració de reducció vital a les essències de la tristor i la bondat que priva el pas a la recança. El fill, Bladé i Font, ens informa que aquest epitafi és el que efectivament hi ha al panteó familiar, al cementiri de Benissanet. Hi ha moments en què les seves expansions sobre Mèxic han de ser molt matisades per l'amargor i la duresa de l'exili (p. 266-267):

Si jo escric sobre aquest país no és pas per contribuir a cap obra de divulgació ni per revelar aspectes irracionals. És per treure'm de l'ànima tot el que se m'hi va acumular de tristesa i d'indiferència per a la humanitat i per al món. La meua estança allà fou reconsagrada perquè hi vaig confirmar tot el meu pessimisme.

D'aquest país monstruós [...] no en vaig voler comprendre res, ni ganes. S'ha parlat molt de l'ànima dels indis. Jo penso que no en tenen.

Deu ser brutal l'angoixa que empeny a aquestes afirmacions tan dures.

Diu encara: «a Mèxic, on tots els esdeveniments de certa importància (eleccions, festes nacionals, etc.) van acompanyats de sang» (p. 413).

En una altra direcció, sabem per Bladé que l'actor cinematogràfic Cantinflas fou un personatge molt considerat a Mèxic. I és capaç, com a bon filòleg i coneixedor del significat del mode de l'ús de les llengües, d'encertar en l'èxit que tingué com a còmic: Parlar sens dir res (p. 124). Ens diu: «A Mèxic hi ha dos homes intocables dels quals no es parla malament, almenys públicament: el president i Cantinflas» (p. 371).

Jorge Negrete és un altre personatge mític de Mèxic. El dia 6 de desembre de 1953 Bladé escriu (p. 484):

Mort ahir a Los Angeles de l'artista Jorge Negrete. El periòdic (un extra) que ahir a la tarda va donar primer la notícia diu que va vendre 160.000 exemplars (20.000 més que amb la mort de Stalin). Dos homes han estat apunyalats per haver parlat despectivament de l'artista. Una noia colombiana s'ha suïcidat de pena.

Una referència a Mèxic de Bladé amb una citació que enclou com a resum el sentiment tràgic de buidor que li produeix l'exili allí: «El sentiment de la inutilitat de tot l'he sentit moltes vegades, però aquí més sovint que enlloc» (p. 356).

3. Relacions entre catalans; política des de l'exili

El 12 de juny de 1954, Bladé ens transcriu una admonició epigramàtica, la petja de la qual encara dura avui (p. 507):

Llegeixo en un diari que un periodista mexicà, José Elizondo, va publicar aquest epigrama el dia 15 d'abril de 1931 [el dia després de la proclamació de la República]: *El rey de España abdicó / y por España me apeno. / Con que República, ¿no? / ¡Pues ya verán lo que es bueno!*

Una anècdota de l'any 1943 remarca amargament l'anticatalanisme endogen i les dificultats d'entesa, que no s'esborren ni a l'exili. Un diari duu la notícia d'un àpat de confraternització bascocatalana amb motiu del 14 d'abril. Un grup de valencians pronuncien frases injurioses per als catalans i per als bascos: «s'insulta al president "aquell boig de Macià"» (p. 51). Un valencià diu: «"Xé, amb això surten ara. Ací a l'exili! Ara quan està per fer-se la unitat de tots els espanyols! Canalles!!"» (p. 51). Un altre valencià: «"Si volen separar-se que *vatxin* a conquerir la independència a Catalunya! Que *vatxin* a prendre-la a Franco!"» (p. 52). «El valencià primer: "I encara que ho fessin, després aniríem nosaltres a reconquistar-la per a unir-la a Espanya altra volta!"» (p. 52).

Bosch Gimpera, de Comunitat Catalana, signà el Pacte d'Unitat amb els partits espanyols l'any 1944. Josep M. Pobleu el criticà perquè entenia que la unitat és una entelèquia i, com a tal, inexistent en terres de l'exili. El 9 de maig de 1944 Bladé escriu (p. 175-176):

Diverses reunions celebrades entre l'Esquerra i Comunitat no han prosperat. L'Esquerra [...] voldria que l'organisme que es pogués crear significués la reorganització del Consell de París creat per Companys (els membres eren Mestre Fabra –president–, Pous i Pagès –delegat del president en el Consell–, Santiago Pi i Sunyer –secretari–, Rovira i Virgili i Serra Húnter) [...] no hi podia haver entesa possible.

En notes de 8 de desembre de 1943 ens parla de l'enterrament del doctor Serra Húnter (p. 87):

Va morir a Cuernavaca, d'un atac d'urèmia [...] el clima de Mèxic no li anava bé. Ahir mateix va ésser traslladat a l'Orfeó Català, on s'instal·là la capella mortuòria. [...] L'Orfeó Català va cantar-li *l'Adéu germà meu*. Hi havia en Bosch Gimpera i l'Andreu [...]. L'enterrament ha estat enormement concorregut.

Bladé no estalvia detalls que poden ser poc agradables: «es convencé [...] que a la presidència de l'acte no hi havia de figurar ni en Santaló ni en Bosch Gimpera ni altres persones perquè no eren grates» (p. 87).

Havia ja patit en pell pròpia que ni l'especial comunió que suposa compartir l'exili no esborra les hostilitats entre germans en el mateix sofriment (p. 104):

Els intel·lectuals, la major part, es creuen tant o més que els polítics el melic del món i es menyspreen entre ells amb una gran cordialitat [noti's l'antítesi molt bladeniana del *menyspreu cordial*] [...] els intel·lectuals catalans radicats a Mèxic no s'han distingit gaire més que els polítics que no s'han distingit gens.

Una publicació important, el *Full català*, de què van sortir 13 números, aplegava gairebé la totalitat dels escriptors catalans residents a Mèxic; Bladé cita Josep Carner, Ferran de Pol, Joan Sales, Agustí Bartra, Serra Húnter, Pere Calders, entre d'altres. L'activitat de l'escriure els era indispensable. Hi havia també publicacions lligades a partits polítics.

L'any 1947 mor Cambó. Bladé fa el comentari següent (p. 282):

Cambó, el nostre enemic de fa vint-i-tres anys, ha mort, com tants d'altres, com podem morir nosaltres, lluny de la terra. [...] De tota una vida només ens havien

ensenyat que Cambó era aquell que s'havia venut Catalunya per una cartera de ministre. [...] I ara es pot pensar que en Cambó no s'havia venut res i que en la dignitat de darrera hora, després d'un silenci d'anys sense transigir amb la infàmia, ha donat una lliçó a les dretes.

Cambó ha mort a l'exili perquè ha volgut. I més decebut que molts de nosaltres...

És emocionant l'equanimitat de Bladé, que neix de la voluntat de justesa i justícia, d'analitzar i judicar les persones en una visió prou completa d'allò que han fet a la vida. És rigorós, però també és generós.

S'escau que, en la celebració de l'Any Pompeu Fabra, reproduceixi les paraules que exclamà per a si mateix Artur Bladé quan s'assabentà que el seu mestre i amic havia mort; admirà sempre l'obra i la figura de Fabra, a qui seguí en el concepte de la llengua i en el seu valor cohesionador. És lacònic, però punyent i amb una certa desolació, sobretot quant a la visió de futur; en la crònica de l'1 de gener de 1949 diu (p. 307):

Arriba l'any nou gairebé simultàniament amb la notícia de la mort de Pompeu Fabra fa una setmana (a la vetlla de Nadal) a Prada. Què hi podria dir? Seguirem la tasca i l'esperança, cada dia més tasca, cada dia amb menys esperança. Adéu per sempre, oh bon amic!

En la dels dies 13-14 de desembre del mateix any ha de plànyer la mort de Rovira i Virgili: «Mort a Perpinyà de Rovira i Virgili [...]. Segons sembla a l'Orfeó no n'han fet gaire cas i fins algú s'ha mostrat estranyat que [...] calia anunciar-ho» (p. 310).

Crònica de 15 de desembre de 1955 (p. 560):

Enterrament de Francesc Riera. Poca gent. [...]

La caixa amb la bandera catalana. Enterrament civil [...]. Entre els no diputats recordo Coromines (Albert)...

En nota a peu de pàgina, Bladé i Font ens informa que és el germà del filòleg Joan Coromines, exiliat a Mèxic en acabar la Guerra Civil. Hi fou supervisor de les empreses Vitauva-Loma Linda, SA, dedicades a la fabricació de suc de fruita.

El 28 de gener de 1956 es refereix a la presència de Pau Casals a Veracruz: «Pau Casals a Veracruz. Hem sentit per la ràdio *El cant dels ocells*, retransmès per telèfon. Una propaganda imbècil ha desvirtuat el gest del mestre» (p. 566).

En la crònica del 30 de maig de 1952 fa una descripció de Tarradellas curiosa, subtil (p. 403-404):

Vi d'honor a l'Orfeó Català per homenatjar Tarradellas, arribat recentment a Mèxic. La sala del teatre és plena de gom a gom [...].

Tarradellas sembla més alt i més vell. Porta alguna cosa de sentiment en els ulls una mica cansats, en el gest ample encara una mica infantil, com sempre. Era el polític de l'Esquerra que tenia l'aire més modern, més americà, comercial. [...] Avui el veig canviat i fins i tot emocionat. Parla amb paraules d'afecte i diu coses banals, però amb un accent de llàgrimes que les fan tan humanes com si fossin revelacions: unió dels catalans, patriotisme, esperança, amiat, retrobament de cares amigues. [...] Tarradellas ha estat sempre això: una presència, una veu que sempre ha inspirat confiança. Els polítics, com els artistes, cal que tinguin aquest *charme*, aquest atractiu.

La visita de Tarradellas amb els diputats residents a Mèxic té com a finalitat acordar la designació de president de la Generalitat. És interessant la informació que ens dona Bladé (p. 514):

Sembla que cal descartar Pau Casals (el nom del qual havia estat llençat [sic] pel Centre Català de Santiago de Xile). El violoncel·lista ha declinat l'ofertament. Un altre nom ha estat el d'August Pi Sunyer, resident a Caracas, i segons diuen nacionalitzat veneçolà. Aquesta circumstància seria també un impediment.

Els diputats cerquen un símbol més que no pas un polític però els símbols són més difícils de trobar que els polítics.

En un altre passatge diu (p. 498):

Però Bosch Gimpera és el savi perfecte. Em volia fer seure, però on? Li he deixat el llibret i hem parlat una estona. Ja té els cabells grisos però conserva el seu somriú característic. He sortit melangiós. Vet ací uns homes –he dit pensant també en Nicolau d'Olwer– mereixedors d'un millor destí. A Catalunya ho tenien tot: posició (Nicolau era un home ric), categoria, nom, popularitat. Ací tenen aquesta mena de sagristia on treballar (Nicolau dirigeix una revista del Banc de la Propietat sobre... indústries tèxtils!) De tots els exiliats són ells (i altres com ells) els casos més entristidors.

Una reflexió general ens fa conèixer la idea nuclear de l'exili americà, en què predominava entre els catalans un enyorament especial, una mena de *saudade*, que afectava sia els costums i els sentiments més elevats, sia els més aparentment menuts i insignificants (p. 502):

Després, llarga disquisició sobre la psicologia dels desterrats catalans, sobretot dels que arriben a Amèrica pensant trobar-hi les formes de vida que han conegut a Catalunya, i a més la possibilitat de fer diners. La majoria no troben ni una

cosa ni l'altra. [...] no es troba a Amèrica, on res no parla al cor i on fins es perd el sentit de l'amistat. La vida a Catalunya, fins la del menestral més humil, tenia un sentit i un programa. L'enyorança dels catalans no és un tòpic i molts s'enyoren sense que s'ho puguin explicar, perquè en el fons troben a mancar tot el que han perdut: un paisatge humà, els amics, les petites alegries (anar al cafè, pescar, parlar amb la gent, un berenar, etc.).

En aquest sentit, fa una confessió respecte al seu ànim personal (p. 539 i 542):

Jo hauré estat probablement el català que a Mèxic ha patit més d'enyorament i el que n'haurà parlat menys [...]. L'enyorament [...] ha arribat a ser a força de practicar-lo com llegir i fumar, una veritable, una autèntica necessitat, una defensa, un búnquer contra la vida miserable –espiritualment– d'aquest país on no hi ha res que em parli al cor. He arribat a trastocar la realitat i en el fons no accepto, per exemple, que un pi d'ací sigui com els d'allà (això ho vaig pensar ahir a l'Aplec).

Alguna tarda [...] em deixo caure a l'Orfeo, on solen fer cap alguns tarragonins de la comarca de l'Ebre. M'agrada sentir la fonètica riberenca, que no és valenciana ni lleidatana com els ximplen pensen.

No sé per què (és a dir, massa que ho sé) la mort a l'exili em sembla una mort per partida doble.

Entendreu l'amistat que Bladé fa amb un gos santbernata, de qui ens diu (p. 570):

L'ànima trista de les bones bèsties és sensible a la tristesa de l'home. Ell [el gos] és també un exiliat com jo. Ell també deu enyorar les altes muntanyes on viu la seva raça [...]. En tot cas serà un dels pocs amics que deixaré a Mèxic i me'n recordaré.

Encara que en un dietari lògicament no és freqüent l'allargament en les descripcions, Bladé, quan es deixa anar una mica, construeix excel·lents passatges literaris, tant en la referència als paisatges com en la de les persones. Destaco un retrat de Josep Carner; és escrit el 28 de febrer de 1956, el darrer any de les memòries (p. 568):

Avui, Taula Rodona organitzada per la Institució Catalana de Cultura (Orfeo Català).

Presidia Josep Carner, el qual es troba a Mèxic fa cosa d'un mes. Té el fill casat i dos néts a Mèxic. Ha vingut principalment a veure'ls.

El tema anunciat és «Present i futur de Catalunya».

La invitació era per a les set del vespre. Ha començat a les vuit, d'acord amb la puntualitat mexicana...

Retrobo Carner envellit, tan envellit que si l'hagués trobat pel carrer no l'hauria conegut. Té el mateix cap rodó amb una mica de cabells però el rostre li han espremut. Un rostre *ravagé* amb arrugues profundes i clots a les galtes. La boca se li comprimeix. Sembla Gide als 80 anys. Té, però, coses juvenívoles: el vestit –clar–, els ulls i la veu. Els ulls, sota les celles hirsutes, tofudes, li brillen, vius, maliciosos. La veu és fresca i sonora. Parla bé, amb matisos irònics que de vegades desplauen. Sembla que se'n f...[oti].

En altres passatges més breus hi ha una escriptura intensa i fonda sobre els paisatges (p. 572):

Aviat tornaré a veure el mar entre els olivers i sentiré l'olor dels pins i del fonoll. La garbinada m'agombolarà els cabells i em posaré un bri de timó a la boca i caminaré pels camins inoblidables i un amic em dirà:

–Ja ho veus, tot és igual, però..

–Bé està, diré jo.

I també descriu sentiments d'estimació molt personals, amb to adolorit. He triat un text en què recorda el fill que ha de marxar de casa. L'elecció d'aquest passatge és un homenatge a Artur Bladé i Font, que ha estimat i que estima els pares amb una intensitat i agraïment exemplars. El text és també de 1956 (p. 573):

Un dia trist el d'ahir i el d'avui. La manca del nen –sempre serà el nen– ens ha minvat el cor. Al pit hi ha com un buit. No puc passar a la petita cambra on té el llit, els llibres i l'escriptori sense sentir els ulls humits. Aquí ha dormit nou anys. Aquí ha estudiat. Aquí resta la seva olor inconfusible, la seva presència gairebé. I ell no hi és.

Aquesta separació ens aclapara a la Cinta i a mi. Ens sentim orfes del fill. Sabíem que un dia o altre ell se n'havia d'anar, car el món és així fet. Però no ho volíem pensar. Res no pot ser més normal. Tenir un fill, criar-lo, veure'l que es fa gran, que es fa un home, que estudia, que acaba la carrera i se'n va. Res no pot ser més normal però...

Vet aquí l'inefable. Però aquí rau el gran dolor de la vida. Els fills que se'n van volen dir que res no dura, que tot passa i que l'home és fet per a patir. Totes les il·lusions, la llarga companyia de vint-i-quatre anys, s'acaben en un petit llit on no dorm ningú, en uns llibres inútils, en un escriptori tancat.

Vint-i-quatre anys de veure'l, de cuidar-lo, de sentir-lo com una part nostra i de sobte el buit, la solitud, el silenci. Només creem ombres i vivim entre ombres.

4. Notes filològiques

Bladé es fixa, com a filòleg, en la realitat característica dels parlars mexicans. I no es pot estar de reproduir alguns termes i donar-ne la definició, de vegades poc ortodoxa. Vegem-ne alguns exemples.

Pachuco: «va córrer la versió que el nom venia de la capital, Pachuca, de l'estat d'Hidalgo. Una altra versió diu que *pachuco* és un nom tret d'un joc de dames mexicà, quan el que llença [sic] els daus treu una xifra equivalent a zero. Aquesta jugada se'n diu *pachuca*, és a dir, res» (p. 54).

Pelado: «l'indi, el pobre de solemnitat» (p. 57).

Pulquería: prostíbul (p.116).

Carnitas: cacauets (p. 125); però també: «carn de porc feta al forn i esmicolada» (p. 239).

Tacos: «una tortilla plegada amb alguna menja a l'interior» (p. 239).

Fritangas: «qualsevol mena de menjar fregit» (p. 239).

Porras: «gent de bastó i ganivet encarregats d'animar el seu líder i de fer callar els partidaris de l'altre» (p. 136).

Jarabes tapaitos: Dansa típica (p. 145).

Conscriptos: soldats (p. 169).

Gallo: «manifestació nocturna amb música torxes i coets» (p. 169).

Marimba: «mena de piano lleuger i rudimentari, amb quatre potes, fàcilment transportable» (p. 178).

Pirules: pebrers bords (p. 239).

Desplegados: «manifestos que es publiquen en els diaris i en els quals figuren escrits amb totes les lletres els insults esmentats abans» (p. 368).

Abonos: Compra a terminis (p. 380).

Carcacha: automòbil de segona mà (p. 380).

Pepenadores: escombriaires lliures, que treballen pel seu compte (p. 410).

Bola: revolució (p. 414).

Leperadas: grolleries (p. 485).

Velorio: «costum de vetllar els morts mentre els invitats –i els no invitats– als funerals beuen cafè i licors i s’emborratxen» (p. 524). Definició significativament descriptiva.

Fa referència també a estereotips lingüístics mexicans, a frases fetes. Diu Bladé: «Els mexicans tenen de vegades dites i expressions saboroses que no se sap d’on treuen ni d’on poden venir. Per exemple aquesta: “*Algo es algo, dijo el diablo, y cargó con un obispo*”» (p. 348).

Echarse al pico: matar, fer morir (p. 397).

Fa consideracions generals del parlar mexicà (p. 171):

El parlar dels mexicans és una cosa que m’ha desconcertat sempre. No són tan sols les paraules arcaiques o mal emprades sinó la manera de pronunciar. Fa l’efecte que fan un esforç penós i que tinguin la boca plena d’oli. Les paraules s’allarguen i es perden abans d’arribar a l’orella.

O bé (p. 401):

Els mexicans parlen sempre fluix fins quan s’insulten, però quan van en cotxe per insultar-se utilitzen el clàxon. Dos cops vol dir *buey*, per exemple, tres cops, *pelado* o *baboso*. Els cops necessaris per a dir *Nas de barraca*, *Sant Boi!* són aquí els pitjors dels insults: la mentada de madre, que sol costar la vida. La gola del mexicà és el clàxon.

(La sentència final és un aforisme deliciós, al meu entendre.)

5. Sobre escriptors catalans i no catalans: el Bladé crític literari

Bladé fou una persona erudita, sàvia, sensible, com he dit; amb una capacitat d'entendre l'art en general molt personal, profunda i crítica. Especialment l'art de la creació literària. Té una gran devoció per la literatura francesa, però s'ocupa primordialment de la d'autors catalans. Justifica autors que no vol desvalorar, però respecte als quals pensa que s'han d'aclarir determinades posicions inacceptables: «Eugeni d'Ors, com Josep Pla [...] han anat al feixisme per motius estètics. Buits de sentiments i mancats de fons moral no han vist més que l'espectacle brillant del feixisme» (p. 186).

En una nota no datada de l'any 1944, Bladé fa una expansió d'un cert ressentiment agre, adolorit, de desconfiança envers les persones; es veu que es pren les coses amb una relativitat conscient, com a antídote contra l'acritud de l'exili. És una dedicatòria d'un llibre (p. 201):

He enviat una *Geografia espiritual de Catalunya* a Josep Carner amb una dedicatòria on diu únicament que «és un dels pocs catalans d'aquest temps al qual m'és permès encara d'admirar». Però amb la mateixa sinceritat penso que és perquè no el conec com a home!

(Òbviament, això darrer no devia formar part de la dedicatòria. És una reflexió personal amb una sinceritat que necessita explicar.)

No pecava de greus prejudicis, virtut gens habitual en el món de la crítica de l'art; sabia elogiar allò que a ell més plaïa, però també allò que potser no era prou adequat als seus gustos. Entenia que l'art havia de ser, per naturalesa, diversificat. Respecte a Riba i Maragall ens diu (6 de juny de 1951): «Riba és l'anti-Maragall. Potser val més així, ja que, com diuen els francesos, per fer un món –i en aquest cas per fer una pàtria– es necessita de tot i de tothom» (p. 345).

Manifesta admiració per Pere Calders (p. 448):

Penso que Calders és el millor contista català dels nostres temps. Domina aquesta tècnica, cenyeix la idea, la pentina i l'acaba sense una sola nota falsa. És un escriptor que dóna una idea musical, no pas per les frases sinó per l'ajust i el to.

Sap relacionar el món de totes les arts amb el literari remarcant la interdependència inevitable entre la manera de ser del creador i la criatura que genera. Diu, per exemple: «Dalí és de la família dels catalans a qui el sentit estètic els fa perdre la consciència moral. És el tipus agut, patològic, de la família dels Ors, dels Pla, dels Junoy...» (p. 394).

Quant a escriptors no catalans, el 21 de juliol de 1945 escriu: «Paul Valéry era un intel·lectual pur, un asceta de la intel·ligència, amb una capacitat de comprensió infinita. Era un humanista en el sentit més noble de la paraula. I un gran poeta. Ha mort

pobre» (p. 246), conscient que la pobresa era la conseqüència inevitable de reunir aquestes condicions tan nobles, sobretot la de poeta.

El 19 de febrer de 1951 escriu sobre André Gide (p. 333):

Mort d'André Gide [...] a les nou i vint (ara són les vuit del vespre) [...] Vida inquieta, mort serena. Un bell ideal. [...] En el seu Diari acabat no fa gaire, es complau en escriure uns mots manuscrits per dir: «Possiblement són les darreres paraules que escric».

Bladé no s'estranyava que hom pogués tenir una percepció certa d'allò que li havia de deparar el futur mediat o immediat.

El 31 d'octubre de 1956 recorda Pío Baroja (p. 580):

Mort a Madrid de Pío Baroja. Enterrament civil. Després d'haver llegit als quinze anys cinquanta o seixanta llibres d'autors francesos traduïts (els de Casa Sopena), Baroja em revelà amb les seves novel·les una altra cara de la literatura. Sempre l'he llegit amb goig i profit. Testimoniatge d'agraïment.

6. Un sentit de l'humor selecte i ben expressat

L'obra podria resultar feixuga per les dimensions que té. Tanmateix, el to, la variació dels registres a què m'he referit, la capacitat d'ironia fina, de riure's de si mateix i de tothom fan que el lector es trobi molt sovint amb records que són divertits i que alhora aporten gràficament i lúdicament la semàntica més pregona que Bladé vol manifestar. Referint-se a l'ordre de despistolització de Mèxic diu (p. 187):

La policia no troba ningú amb pistola. Finalment troben un bon home amb uns quants pesos.

—*Con que pesitos para comprar una pistola, ¿eh?*

I els hi prenen.

El sentit de l'humor, de vegades desplaent i més tràgic que divertit, condueix Bladé a ressaltar característiques de Mèxic ben particulars, fins i tot amb quantificacions que fan angúnia. Diu, per exemple (p. 126-127):

El mexicà és el poble més escopidor de la terra. Es pot calcular que un amb l'altre cada mexicà escup a 60 per hora [...] Com que el carrer de San Juan de Letrán és el carrer on es beu més és lògic que sigui el carrer que conté a la matinada milions i milions d'escopinades.

Un aforisme divertit: «Els pintors mexicans de temes religiosos són tots ateus» (p. 192).

En el record de G. Bernard Shaw, diu: «Mort G. Bernard Shaw als 94 anys. L'any 1925 van donar-li el premi Nobel de Literatura. No acceptà els diners perquè, va dir, era com donar un salvavides a un home que ja havia arribat a la platja» (p. 323).

El 23 de juliol de 1951 escriu el que segueix (p. 349):

Abans-d'ahir, assassinat d'Abdullah, rei de Jordània. Fa uns quants mesos va anar a Espanya i va trobar-se amb Franco.

Ahir, mort de l'almirall Sherman. Fa uns quants dies va estar a Espanya i va parlar amb Franco.

Avui, mort de Pétain. Fa uns quants anys va anar a Espanya i va parlar amb Franco.

Això ens fa recordar, per una rara analogia, la teoria del senyor Pujols sobre els escriptors catalans que escriuen en castellà, els quals, segons el filòsof, tots moren físics.

Un passatge el contingut essencial del qual ens és del tot familiar i sobradament experimentat i conegut (p. 166):

L'amic C. em deia ahir que en el sopar de la Comunitat Catalana celebrat el dia 15 en el restaurant El Molino assistiren 75 catalans. Avui el diari *Excelsior* deia que eren 500... I diuen que els números no fallen.

De vegades es barreja l'humor amb consideracions d'altres temes, com quan afirma: «Conversa amb Costa-Horts al Campoamor. Cada dissabte arreglem el món però durant la setmana el món se'ns espatlla i cal recomençar» (p. 393).

En una descripció llarga, en què ens explica les dificultats per a deixar de fumar per recomanació mèdica, expressa el pensament en què l'humor és negre, negre com la nicotina del tabac: «Penso, per exemple, que si m'haguessin d'afusellar algun dia, deixaria de fumar un dia abans. Em sembla que així aniria a la mort tranquil, gairebé content» (p. 407). És obvi que un humor així amaga sentiments difícils d'esbrinar, però que deuen coure profundament. Encara referint-se a la prova terrible de deixar el tabac, diu: «Redéu, quina vida més trista! Quina cosa més animal, la vida» (p. 407).

Es permet fins i tot de fer-nos arribar testimonis que ens fan somriure, procedents de la ingenuïtat, innocència o el que sigui de la gent. Per exemple, quan parlant d'exvots explica (p. 551):

Diuen que entre els exvots que hi ha a l'altar de la Virgen de Guadalupe un diu:
«Doy gracias a la Santísima Virgen de que mi hijo cuando cayó al pozo no murió ahogado sino del golpe».

(Jo hi afegiria: qui no es consola és perquè no vol.)

* * *

Acabo transcrivint les paraules que redactà el 2 d'octubre de 1956, que fan referència a Tarragona: «Escriu un article sobre Tarragona. Aquí no vaig patir tant, i gens després de l'arribada de la Cinta» (p. 578). Bladé hi trobà, finalment, la joia de l'acollença. Passejava pels seus carrers sovint. Jo he tingut ocasió d'haver-l'hi vist amb relativa freqüència; sempre somrient i alegre: hi era feliç, se li notava.